

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 7 (20)

Суми – 2017

УДК 336.741:368.025.18(083.73)(477)

КРИПТОВАЛЮТА ТА ЇЇ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ КРИПТОВАЛЮТИ BITCOIN)

*Роговець Катерина Вікторівна,
студентка VI курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

Науковий керівник:
*Плотнікова Марія Володимирівна,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
та фінансового права ННІ права,
Сумський державний університет*

Світ стрімко та невпинно розвивається і ігнорувати такий стан речей є неможливим та в більшій мірі недоречним. Яскравим прикладом є історія розвитку та трансформації грошей. Починаючись із натурального обміну, розрахунку об'єктами (камінцями, мушлями), які були домовлені людьми прийматися як еквівалент за товари та послуги, грошові відносини в XXI столітті перейшли в нову площину – віртуальну. Так, 2008 рік ознаменувався створенням нової електронної платіжної системи та відповідної грошової одиниці Bitcoin, що, за словами її засновника Сатоші Накамото (псевдонім, під яким прогнозовано діє група людей), являє собою однорангову, децентралізовану або пірингову (англ. peer-to-peer, P2P – рівний до рівного) версію електронної готівки, що дозволить надсилати онлайн-платежі безпосередньо з однієї сторони до іншої, без посередництва фінансових установ.

Біткоїн за відносно недовгий період свого існування набув настільки широкого міжконтинентального поширення, що не зміг залишитися поза увагою центральних банків та урядів держав. При цьому позиції останніх на питання правого регулювання біткоїна кардинально різняться: в одних державах біткоїн на законодавчому рівні дозволений до застосування при безготівкових розрахунках (ФРН, Бразилія), в других державах біткоїн та криптовалюта заборонені взагалі як такі, що порушують норми національного законодавства (Болівія, Еквадор), треті держави обрали позицію очікування та не висловили своєї думки ні за, ні проти біткоїна. У зв'язку з зазначеним особливої уваги заслуговує питання статусу криптовалюти в Україні, його законодавчого закріплення.

У статті досліджується суть криптовалюти біткоїн, особливості її обігу, аналізуються характерні риси біткоїна як електронної валюти та платіжної системи, позитивні та негативні сторони застосування криптовалют як електронних платіжних систем та грошових одиниць, досліджується спосіб закріплення у національному законодавстві положень щодо криптовалюти та обґрунтування такого закріплення з боку НБУ та інших державних органів.

Ключові слова : гроші, криптовалюта, біткоїн, майнінг, емісія біткоїна, блокчейн, правове регулювання криптовалюти.

Rohovets K. V. Cryptocurrency and Its Legal Adjustment in Ukraine (With the Example of Bitcoin Currency). The world is developing rapidly and unceasingly, and ignoring such a state of things is impossible and furthermore inappropriate. The history of the development and transformation of

money is a striking example. Beginning with natural exchange, the calculation of objects (pebbles, shells), which were agreed by people to be accepted as the equivalent of goods and services, monetary relations in the XXI century moved into a new plane – virtual. So, 2008 was marked by the creation of a new electronic payment system and the corresponding monetary unit Bitcoin, which, according to its founder, Satoshi Nakamoto (pseudonym, under which a group of people is predicted to act), is a peer-to-peer, P2P – equal to equal) version of electronic cash that will allow sending online payments directly from one side to another, without the mediation of financial institutions.

In the relatively short period of its existence, Bitcoin has gained such a wide intercontinental distribution that it was unable to stay out of the attention of the central banks and governments of the states. At the same time, the latter's positions on the questions of the right regulation of Bitcoin differ radically: in some states Bitcoin is legally permitted to be used in non-cash calculations (FRG, Brazil); in other states Bitcoins and cryptocurrency are generally prohibited as violating the norms of national legislation (Bolivia, Ecuador), third states have chosen a position of expectation and have not expressed their views either for nor against Bitcoin. In connection with the noted special attention deserves the question of the status of cryptocurrency in Ukraine, its legislative consolidation.

The article investigates the essence of bitcoin cryptocurrency, the peculiarities of its circulation, analyzes the characteristic features of the Bitcoin as an electronic currency and payment system, the positive and negative aspects of the use of cryptocurrency as electronic payment systems and monetary units, explores the way of fixing in the national legislation of the provisions on cryptocurrency and justifying such consolidation from the side of the NBU and other government agencies.

Keywords : money, cryptocurrency, Bitcoin, mining, emission of Bitcoin, blockchain, legal regulation of cryptocurrency.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На початку свого існування біткоїн був об'єктом уваги переважно спеціалістів у сфері ІТ-технологій і лише з часом до дискусії щодо природи, ролі та значення даної категорії для економіки та держави в цілому долучилися економісти та правознавці. В Україні дослідження біткоїна, перспектив та способів його нормативно-правового регулювання здійснено вузьким колом фахівців, серед яких, зокрема, Сейтим А. М., Карпов Ю. В., Поплавський О. О., Гусєєва І. І., Деревянко Б. В., Сословський В. Г.

Мета цієї статті полягає в дослідженні нового явища для світової економіки – криптовалюти та визначенні доцільності та допустимості її офіційного визнання з боку держави.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за доцільне розпочати дане дослідження зі з'ясування поняття криптовалюти та її різновиду – біткоїна. Загалом криптовалюта, віртуальна валюта – це один з видів нерегульованих цифрових грошей, які створюються й звичайно контролюються їхніми розроблювачами, використовуються й приймаються серед членів певного віртуального співтовариства [2, С. 13]. Криптовалюта та крипто-ідеологія спочатку зародилися як реакція на засилля американського долара та проникаючої в усі сфери суспільного життя політики американського уряду. Зокрема, збільшувалося обурення ситуацією, за якої централізована емісія грошей дозволяє одному суб'єкту за власної

необхідності збільшувати обсяг грошової маси, яка перебуває в обігу, що тим самим призводить до зменшення часток належних громадянам, тобто до зменшення їх капіталу. У зв'язку з цим виникла ідея усунення держави та її інституцій від можливості впливу на валюту та її цінність.

Біткоїн – це електронна платіжна система, а також розрахункова (грошова) одиниця, яка ґрунтується на принципі повної децентралізації. Взагалі характерною рисою усіх криптовалют є відсутність єдиного суб'єкта, що є емітентом такої валюти та може, власне, впливати на процеси, пов'язані з її випуском та обігом. Можна стверджувати, що емітентами біткоїна є всі учасники системи, які здійснюють так званий «майнінг» (з англ. mining – добування корисних копалин), тобто діяльність з підтримання системи та створення нових блоків з можливістю подальшого отримання винагороди. У зв'язку з такою назвою зазначеної діяльності громадськість іноді називає біткоїн віртуальним золотом. Золото є обмеженим у своїй кількості та нелегким у способі добування ресурсом, що породило його застосування у розрахункових відносинах, а в подальшому – в якості забезпечення випущених в обіг грошей (в системі золотого стандарту). Біткоїн є також певною мірою обмеженим ресурсом, адже його випуск системою алгоритмічно обмежено 21 мільйоном одиниць. Емісія, «добування» біткоїна здійснюється шляхом майнінгу, що полягає у вирішенні складних математичних задач за

допомогою потужностей комп'ютера. При цьому, враховуючи обмеженість кількості біткоїнів, що можуть бути добуті, збільшення кількості «майнерів» призводить до ускладнення самого процесу майнінгу. В свою чергу особливим є те, що, як зазначає П. Овсянікова, саме курс біткоїна визначає обґрунтованість витрат на його генерацію, а не навпаки [3, С. 258].

Наразі не існує єдиного підходу до визначення природи біткоїна, у зв'язку з чим є ряд авторів, які схильні вважати, що він являє собою виключно віртуальну валюту. Так, Бачо Р. Й. [4, С. 295] стверджує, що біткоїни не є електронними грошима, а тільки віртуальними (надуманими) валютами, оскільки під електронними грішми звичайно розуміється вартість у грошовому вираженні, що : 1) зберігається на електронному носії; 2) випускається емітентом при одержанні від інших осіб коштів в обсязі не меншому, ніж емітована грошова вартість; 3) приймаються як кошти платежу від інших, крім емітента, осіб. При цьому у системах електронних грошей зберігається зв'язок між електронними та фіатними грішми, в обмін на які випускаються електронні гроші, оскільки останні виражаються в одиницях таких фіатних грошей. У системах ж віртуальних валют, за твердженням автора, розрахункова грошова одиниця не відповідає жодній матеріальній грошовій одиниці фіатних грошей. На додаток до цього, вважається, що біткоїн не лише не відповідає фіатним грошам, а взагалі нічим не підкріплений, що призводить до його ненадійності. З одного боку з зазначеною позицією можна погодитися, так як біткоїн дійсно є нічим не підкріпленою одиницею, він існує лише завдяки умовній домовленості усіх учасників системи розглядати біткоїн як засіб платежу. Тобто його цінність існує доти, доки обидві сторони відносин згодні пред'являти/приймати біткоїн як еквівалентну плату за товари та послуги.

Разом з тим, дослідження історії виникнення грошей свідчить про те, що одними з перших засобів розрахунку були об'єкти, які фактично не мали певної цінності, але щодо яких існувала домовленість використання їх в якості мірила вартості. В подальшому виникла система золотого (бронзового, срібного) стандарту з твердженням про підкріплення емітованої певним суб'єктом валюти відповідною кількістю спочатку бронзи, а потім – срібла та золота, що фактично було декларативним положенням, так як насправді лише Велика Британія у свій час мала у своєму розпорядженні таку кількість цінних металів, яка дійсно відповідала кількості емітованих грошових одиниць. Отже, в сучасних умовах не можна з впевненістю стверджувати про ненадійність

біткоїна як грошової одиниці, ґрунтуючись на його непідкріпленості фіатними грошима або іншими цінностями. Більш того, враховуючи спосіб емісії біткоїна, можна вважати, що фактично мірилом вартості товарів, аналогом золота у золотому стандарті для біткоїна є обчислювальна потужність комп'ютера.

Загалом широке поширення та наростаючий інтерес до біткоїна як платіжної системи та розрахункової одиниці викликані рядом особливостей криптовалюти. На нашу думку, досить ґрунтовний та повний перелік характерних рис біткоїна наведено Миколайчук О. А. [5, С. 147-148]. Виокремимо найбільш суттєві серед них.

1. Доступність та відсутність централізації. Як вже було зазначено, система Bitcoin не передбачає існування єдиного емісійного центру або єдиного суб'єкта, уповноваженого на контроль та обмеження обігу біткоїна. Усі учасники системи, усі комп'ютери, що беруть участь у майнінгу у своїй сукупності виконують роль такого обмежувачого суб'єкта.

2. Неконтрольованість мережі. Зазначена ознака тісно пов'язана з попередньою і полягає в тому, що відсутність контролюючого органу передбачає неможливість здійснення того чи іншого впливу на платіж, здійснений за допомогою біткоїна. При цьому платіж завжди є безповоротним та не може бути відмінений.

3. Прозорість розрахунків. Зазначена система передбачає застосування системи блокчейн (з англ. blockchain – ланцюг блоків), за якої усі операції з біткоїном є публічними і відображаються у відкритому реєстрі. Жоден платіж не може бути видалений з такого реєстру або підроблений, історія всіх операцій зберігається та може бути відслідкована.

4. Анонімність розрахунків. У попередньому пункті було зазначено, що існує можливість відстеження усіх платежів по адресату, разом з тим, таке відстеження є умовним – можливим є лише встановлення номеру рахунка. Проте інформацію щодо конкретної особи, яка є власником такого рахунку отримати неможливо, фактично такі дані в системі відсутні.

5. Якісний захист мережі. Як зазначає Миколайчук О. А., сьогодні біткоїн – це децентралізована обчислювальна мережа, продуктивність якої більш ніж в 8 разів вище сумарної обчислювальної потужності всіх суперкомп'ютерів у світі. Контроль над цією мережею потягне за собою витрати, вимірювані сотнями мільйонів доларів [5, С. 148].

Також слід звернути увагу на характерну рису криптовалюти, яка була зазначена Сатоші Накамото безпосередньо при визначенні поняття

«біткоїн» – відсутність третьої сторони (посередника) у розрахункових відносинах. Здійснення транзакції без залучення банку, іншої фінансової установи призводить до суттєвого зменшення комісії (або її повної відсутності), що звичайно стягується у такому випадку. Така особливість біткоїна та криптовалюти взагалі є особливо привабливою для благодійних цілей, операцій з незначними сумами (наприклад, поповнення мобільного рахунка), адже дозволяє здійснювати пожертвування (переказ коштів) невеликого розміру без сплати високих комісій.

У той же час зазначені позитивні сторони досліджуваної криптовалюти мають і зворотний бік, що стримує більшість держав від законодавчого закріплення біткоїна в якості платіжної системи та електронної грошової одиниці.

Зокрема, відсутність центрального органу, що здійснює емісію та контроль за обігом валюти, одночасно викликає ризиковість криптовалюти. Власник біткоїна є не захищеною особою, так як у випадку шахрайських дій, порушення права власності у той чи інший спосіб або виявлення проблем у функціонуванні криптовалюти жодна державна або недержавна структура не відшкодує понесені втрати. Яскравим підтвердженням є хакерська атака гонконгської біржі Bitfinex, з якої було вкрадено 119 756 біткоїнів, вартість яких досі не компенсована їх власникам [6].

Найбільше питань та занепокоєнь викликає відсутність ідентифікації суб'єктів розрахункових відносин, їх повна анонімність. В першу чергу за таких умов виникають складнощі з питанням оподаткування, так як єдиною інформацією щодо учасників транзакції є набір цифр – номер рахунку кожного користувача системи. Крім зазначеного, вважається, що швидкому росту популярності біткоїн в першу чергу завдячує глибокому Інтернету (deep web), в якому він функціонував і продовжує функціонувати саме через анонімність розрахунків. При цьому глибокий Інтернет – це частина мережі Інтернет, яка активно використовується хакерами та злочинцями для здійснення протиправної діяльності, в тому числі купівлі заборонених законом предметів, відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. У зв'язку з зазначеним більшість держав розглядають біткоїн як потенційний засіб для здійснення вищезгаданої діяльності, а тому забороняють застосування на їх території криптовалюти як засобу платежу.

Суттєвою проблемою біткоїна на даний момент також є його висока волатильність. Так як біткоїн є нічим не забезпеченим, не прив'язаним до жодної офіційної валюти світу, його курс є

непередбачуваним та може різко реагувати на події, пов'язані з ним. Наприклад, зазначена вище хакерська атака гонконгської біржі призвела до падіння курсу біткоїна на 20 %. Аналогічний вплив можуть мати, зокрема, масові заборони криптовалюти державами світу. Така ситуація призводить до використання біткоїна не за його прямим призначенням, до активного розгортання спекулятивної діяльності. На нашу думку, особливо актуальною зазначена проблема є для України. Біткоїн на сьогоднішній день на території нашої держави розглядається не як грошова одиниця, що може застосовуватися при здійсненні електронних розрахунків, а як спосіб збагачення. Тобто в нашій державі біткоїн є не засобом платежу, а засобом накопичення, валютою, яка в майбутньому може бути конвертована в інші, офіційні валюти за вигідним курсом.

Досліджуючи питання функціонування біткоїна в Україні, слід детально зупинитися на питанні нормативно-правового регулювання статусу криптовалюти. Як було зазначено, позиції держав на питання, чим вважати криптовалюту, забороняти чи дозволяти її обіг, досі суттєво різняться. Шлях, обраний нашою державою, на нашу думку, є дещо непослідовним, враховуючи перші кроки у даному напрямку. Так, керуючись положеннями статті 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», статті 7 та 32 Закону України «Про Національний банк України», центральним банком держави було надано роз'яснення, відповідно до якого криптовалюта (в тому числі біткоїн) була визнана грошовим сурогатом, використання якого на території України заборонено, у зв'язку з тим, що це суперечить нормам вітчизняного законодавства [7].

В подальшому позиція НБУ з цього питання стала більш поміркованою. Зокрема, було зазначено про відсутність конкретного правового статусу криптовалюти в Україні, при цьому наголошено на відсутності будь-яких механізмів захисту прав користувачів системи біткоїн, а тому закликає фізичних та юридичних осіб утриматися від використання криптовалюти при розрахунках. Для вирішення проблеми, пов'язаної з ідентифікацією місця біткоїна в фінансовій сфері України, в кінці серпня 2017 року було оголошено про створення робочого органу у складі представників Національного банку України, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та інших регуляторів, за результатами роботи якого до кінця вересня мала бути вироблена спільна позиція з приводу статусу криптовалюти в державі. Проте

на момент написання цієї роботи єдиної концепції державними регуляторами не вироблено.

Також в Верховній Раді України зареєстровано законопроект від 6 жовтня 2017 року № 7183 «Про обіг криптовалюти в Україні», метою якого визначено регулювання правовідносин щодо обігу, зберігання, володіння, використання та проведення операцій за допомогою криптовалюти в Україні. Згідно з наведеним законопроектом біткоїн не є платіжним засобом, електронними грошима, а лише «програмним кодом (набором символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності...» [6]. Попри відсутність з боку держави будь-яких гарантій на випадок знецінення або втрати криптовалюти, державне управління в сфері її обігу покладено на Національний Банк України. При цьому виходячи з того, що біткоїн визначено об'єктом права власності, він підлягає оподаткуванню відповідно до законодавства. Стосовно інших податків, зокрема податку на додану вартість, слід зазначити, що згідно з рішенням Європейського Суду від 22 жовтня 2017 року у справі «Хедквіст проти Швеції» [8] віртуальна валюта біткоїн не може бути охарактеризована як «матеріальне майно», оскільки не має іншої мети, окрім як засобу оплати, у зв'язку з чим її купівля-продаж не підлягає обкладенню ПДВ. Враховуючи, що Україна визнає рішення Європейського Суду, зазначене положення має враховуватися і при розробленні вітчизняного законодавства у сфері обігу криптовалюти.

Не зважаючи на відсутність чіткої позиції в середині держави на питання статусу криптовалюти, механізм її функціонування на

даний момент складає особливий дослідницький інтерес. Зокрема, вітчизняними спеціалістами приділено значну увагу технології блокчейн та запропоновано її використання при роботі з державними реєстрами. Так, за ініціативи Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державного агентства електронного урядування та Transparency International Україна механізм блокчейн вже запроваджено в адмініструванні Державного земельного кадастру, що має забезпечити його надійну та безперебійну роботу, захищеність від зовнішнього втручання та підробки внесених даних. Така ситуація нашоєвхує деяких вчених на думку про те, що протокол самовиконуваного коду в майбутньому може замінити юристів, бухгалтерів, консультантів та банкірів [9].

Про невідворотність процесу укорінення криптовалюти в економічні процеси ХХІ століття також свідчить укладення 25 вересня 2017 року першої трансатлантичної угоди по міні нерухомості (квартира в м. Київ) на криптовалюту Ethereum.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що попри насторожене ставлення більшості держав до поширення криптовалюти як засобу платежу та електронної платіжної системи, монополія держави на емісію грошей піддається все більшому сумніву та в недалекому майбутньому може бути знищена, що не може не викликати занепокоєння. Саме тому детальне дослідження відносно нового явища криптовалюти є нагальним для усіх держав, що не бажають залишитися позаду технологічного розвитку та новітніх процесів у сфері економіки.

Використана література :

1. Satoshi Nakamoto. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
2. European Central Bank. Virtual Currency Schemes. October 2012 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>.
3. Овсяникова П. Биткоин: факторы, влияющие на волатильность криптовалюты / Текст научной статьи по специальности «Экономика и экономические науки» // Электронный вестник Ростовского социально-экономического института. – 2016. – Выпуск № 2 (апрель - июнь). – С. 254–260.
4. Бачо Р. Й. Державне регулювання ринків фінансових послуг в умовах функціонування віртуальних валют (криптовалют) // Бізнес Інформ. – 2015. – № 11. – С. 294–298.
5. Николайчук О. А. Электронная валюта в свете современных правовых и экономических вызовов // JER. – 2017. – Том. 8. – №1. – С. 142–154.
6. Хакеры украли с гонконгской биржи Bitfinex \$65 млн биткоинов [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2016/08/03/651608-hakeri-ukrali-ugonkongskoi-bitfinex-65-mln-bitkoinov>.
7. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти»: Роз'яснення Національного банку України від 10 листопада 2014 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14>.

8. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні № 7183 від 6 жовтня 2017 року // Офіційний веб-портал Верховної ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

9. JUDGMENT OF THE COURT (Fifth Chamber) In Case C-264/14. 22 October 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=170305&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=651981>.

10. The Technology Behind Bitcoin Could Replace Lawyers, Too // Hewlett Packard Enterprise [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.hpematter.com/issue-no-5-summer-2015-idea-economy/technology-behind-bitcoin-could-replace-lawyers-too>.